

Ключевые слова: обстановка, время, место, криминалистическая характеристика, правила безопасности, работы с повышенной опасностью.

CONDITIONS, TIME AND PLACE AS ELEMENTS OF CRIMINALISTIC DESCRIPTION OF CRIMINAL VIOLATION OF SAFETY REGULATIONS IN PERFORMING HAZARDOUS WORKS

Spasenko K. O.

Based on the summaries of criminal cases (criminal proceedings records) the article studies conditions, time and place as elements of criminalistic description of criminal violations of safety regulations in performing hazardous works.

Keywords: conditions, time, place, criminalistic description, safety regulations, hazardous works.

УДК 343.985

О. О. Хань, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица НАПрН України

ТИПОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГРАМУВАННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Розглянуто проблеми дослідження типових інформаційних моделей поведінки злочинця як підґрунтя для програмування окремих слідчих дій і їх планування.

Ключові слова: поведінка злочинця, типова інформаційна модель, моделювання, планування слідчих дій.

Визнаним є положення про те, що злочин – це завжди акт вольової поведінки злочинця. Саме його дії або бездіяльність породжують злочин. У зв'язку з цим поведінка злочинця стала предметом вивчення наук кримінально-правового циклу, у тому числі криміналістики. Зокрема, на важливість дослідження поведінки злочинця звертав увагу й автор першого навчального посібника з криміналістики Г. Гросс, який зазначав, що криміналістика як вчення про реалії кримінального права, до яких на перший план слід віднести саму людину (злочинця, свідка, експерта та суддю), розкриває перед нами сутність злочинних діянь, їх початок, складові частини, подальший перебіг і цілі¹. З часом більш поглиблене вивчення поведінки злочинця призвело до виникнення в літературі ідеї щодо виділення окремої теорії – тактики поведінки злочинця або, як її ще іменують, кримінальної тактики. Перші спроби дослідження кримінальної тактики можна зустріти ще в працях учених Австро-Угорщини та Німеччини (Е. Ануштата, А. Вейнгарта, А. Гельвіга, Р. Гейндля, Г. Гросса, Г. Шнейкертта, В. Штібера та ін.).

¹ Див.: Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. — Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. — М. : ЛексЭст, 2002. — С. IX.

У кримінальній тактиці того часу викладалися особливості діяльності професійних злочинців, відомості про поведінку злочинця до й після вчинення злочину тощо¹. Через деякий час нерівномірність розвитку криміналістики призвела до «застоя» розробок у цьому напрямку. Хоча, як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, необґрунтовано забутою є тактика злочинної діяльності (кримінальна тактика), яка визначає типові способи вчинення й приховування злочинів, форми поведінки злочинця, його психологічний портрет, особливості протидії зацікавлених осіб, створення інсценувань та фальсифікацій².

Під поведінкою взагалі в науці розуміють сукупність внутрішньо взаємопов'язаних дій, здійснених суб'єктом у взаємодії з навколишнім середовищем³. Що стосується поведінки злочинця, то тут слід відзначити, що в криміналістиці існують різні погляди на обсяг цього поняття. Перш за все йдеться про співвідношення понять «поведінка злочинця» та «злочинна поведінка». На думку Г. Н. Мухіна, О. Г. Каразя, Д. В. Ісютіна-Федоткова, категорія «поведінка злочинця» є більш об'ємною за своїми часовими характеристиками, ніж категорія «злочинна поведінка». Зазначені науковці стверджують, що «поведінка злочинця» – це поведінка особи не тільки в момент чи процесі вчинення злочину (на відміну від «злочинної поведінки»), а й в «дозлочинний» і «післязлочинний» періоди. У свою чергу, посткримінальна поведінка включає не тільки дії із приховування злочину, а й поведінку злочинця під час слідства⁴. Стосовно ж суджень деяких криміналістів про те, що поведінка злочинця включає дії з підготування, учинення та приховування злочину⁵, то, на наш погляд, вони є не зовсім вірними, адже в такому разі з поля зору криміналістичних досліджень випадає такий важливий процес, як поведінка злочинця в ході розслідування злочину, у тому числі під час провадження окремих слідчих дій. Тому більш правильним видається визначення поведінки злочинця, запропоноване С. В. Лаврухіним, який розглядає її як систему поведінкових актів особи до, під час і після вчинення злочину, спрямованих на підготування, учинення та приховування злочинних дій, використання кримінального результату, сприяння або перешкоджання розкриттю злочинного діяння, або варіант деструктивної поведінки, що свідчить про причетність суб'єкта до вчинення злочину⁶.

¹ Див.: Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія // В. Ю. Шепітько. — Х. : Харків юрид., 2007. — С. 6–7.

² Див.: Там само. — С. 24.

³ Див.: Энциклопедия эпистемологии и философии науки / сост. и общ. ред. И. Т. Касавина. — М. : Канон+ РООИ «Реабилитация», 2009. — С. 703.

⁴ Див.: Криминалистическое моделирование личности неустановленного преступника и его преступного поведения : науч.-практ. пособие / под общ. ред. Г. Н. Мухина. — М. : Юрлитинформ, 2012. — С. 75–76.

⁵ Див.: Миронова Е. А. Поведение преступника: криминалистический и процессуальный аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. А. Миронова. — М., 1997. — С. 58.

⁶ Див.: Лаврухин С. В. Понятие и виды поведения преступника / С. В. Лаврухин // Правоведение. — 1988. — № 2. — С. 174.

Слід також зазначити, що в криміналістичній літературі в основному досліджувалися поведінка злочинця як підґрунтя для побудови слідчих моделей особи злочинця з метою його розшуку та ідентифікації при здійсненні кримінального провадження. Адаже поведінка особи завжди передбачає її взаємодію з навколишнім середовищем, що призводить до появи матеріальних, ідеальних та інших слідів, характер яких, у свою чергу, може вказати на індивідуальні особливості злочинця. Зокрема, в англійських країнах процес моделювання особи злочинця іменують кримінальним профілюванням, а саме профілювання іноді визначають як намагання виробити узгоджену модель особи злочинця, що ґрунтується на принципі про те, що висновки стосовно рис характеру правопорушника можуть бути зроблені на основі вивчення його поведінки на місці злочину, а згодом використані з метою прогнозування поведінки при вчиненні інших злочинів¹.

Аналізування злочинної поведінки має вагоме значення для дослідження таких криміналістичних засобів, як планування та програмування окремих слідчих дій. На важливість такого підходу звертав увагу Р. С. Белкін, говорячи про те, що в спеціальній літературі практично немає робіт, присвячених дослідженню безпосередньої поведінки учасників кримінального процесу в рамках криміналістичної тактики, одним із основних завдань якої є дослідження прийомів і засобів досягнення максимальної ефективності слідчих дій щодо збирання, фіксації, дослідження, оцінювання й використання доказів².

Аналізуючи поняття поведінки злочинця, С. В. Лаврухін слушно запропонував розглядати його в чотирьох аспектах: онтологічному, практичному, науковому та дидактичному. В онтологічному аспекті – це об'єктивно існуюча система поведінкових актів особи у зв'язку зі вчиненням нею злочину. Практичний аспект пов'язаний з відображенням даної системи у свідомості слідчого у вигляді розумової інформаційної криміналістичної моделі. У науковому аспекті поведінка злочинця являє собою його типову інформаційну криміналістичну модель. У дидактичному аспекті – це модель поведінки «підозрюваного» чи «обвинуваченого» в рамках ділової гри³. Як бачимо, аналізування й дослідження поведінки злочинця на науковому рівні передбачають виділення закономірностей щодо цього явища і як результат – побудову її типових інформаційних моделей.

Треба зазначити, що на типові форми поведінки злочинця під час провадження окремих слідчих дій звертали увагу здебільшого у зв'язку з виокремленням типових ситуацій тих чи інших слідчих дій, адже поведінка злочинця є одним із головних чинників їх формування. Так, результати аналізування криміналістичної літератури й опитування співробітників слідчих органів прокуратури та МВС України надали можливість Л. П. Ков-

¹ Див.: *Homant R. J. Psychological Aspects of Criminal Profiling: Validity Research / R. J. Homant, D. B. Kennedy // Criminal Justice and Behavior. — 1998. — Vol. 25. — № 2. — P. 319–343.*

² Див.: *Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики / Р. С. Белкин. — Волгоград : Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. — С. 136.*

³ Див.: *Лаврухин С. В. Криминалистическая концепция поведения преступника / С. В. Лаврухин // Государство и право. — 2004. — № 6. — С. 60.*

туненку виявити кореляційні зв'язки між позицією та поведінкою злочинця, ступенем і характером протидії розслідуванню з його боку та формуванням можливих ситуацій слідчих дій¹.

Зокрема, особливості поведінки злочинця під час учинення ним злочину, а також його дії або їх відсутність з приховування злочину впливають на характер ситуації огляду місця події. При провадженні обшуку в присутності обшукуваного поведінка останнього може виражатися в згоді або відмові добровільно видати ті чи інші предмети пошуку, його активній протидії обшуку, його нейтральній позиції або ж активній допомозі слідчому. Кожній з цих форм поведінки відповідають типові ситуації обшуку, а саме: 1) обшук при добровільній видачі предмета пошуку; 2) ситуація обшуку при відмові від добровільної видачі предмета пошуку; 3) ситуація активної протидії; 4) ситуація нейтральної поведінки обшукуваного і його відмова від спілкування; 5) ситуація надання допомоги слідчому при провадженні пошуків². При допиті типова поведінка підозрюваного (обвинуваченого) може виражатися в даванні правдивих показань, повідомленні неправдивих показань, коли мають місце перекручення в показаннях, суперечності, добросовісне забування окремих моментів, або ж взагалі відмова від давання показань³. Цим формам поведінки також кореспондують відповідні типові ситуації допиту.

Таким чином, типова модель поведінки злочинця є детермінантою формування типових ситуацій слідчих дій, що підтверджує необхідність дослідження першої в рамках криміналістичної тактики, зокрема й з метою побудови програм провадження окремих слідчих дій і їх планування, адже управління ситуацією слідчої дії фактично полягає в управлінні поведінкою злочинця. Саме до типових моделей поведінки злочинців передусім мають бути виокремлені типові ситуації провадження окремих слідчих (розшукових) дій і вже до них розроблені відповідні програми, які необхідно враховувати при плануванні розслідування конкретного злочинного прояву.

При цьому особливого значення набуває дослідження таких форм поведінки злочинця, які призводять до виникнення конфліктних ситуацій, коли злочинець умисно перешкоджає встановленню слідчим істини в справі та провадженню слідчої дії. Йдеться про такі випадки, коли особа дає неправдиві показання (заявляє про свою непричетність до злочину, про алібі, обмовляє інших осіб, опускає окремі факти, доповнює показання вдуманими фактами, доповнює показання реальними фактами, але такими, що не стосуються події злочину, замінює окремі факти вигаданими або ж реальними, що не стосуються події злочину), застосовує психологічний вплив на інших учасників кримінального провадження, знищує речові докази, умисно відволікає увагу слідчого, приховує сліди злочину, здійснює інсценування тощо.

¹ Див.: Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Л. П. Ковтуненко. — Х., 2008. — С. 8.

² Див.: Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 111.

³ Див.: Там само. — С. 129.

Поведінка злочинця зумовлює обрання слідчим відповідної тактичної лінії, планування до застосування відповідних тактичних прийомів, спрямованих на управління поведінкою злочинця, змінення її на користь слідства, що вимагає максимальної активізації його професійних здібностей. Типові інформаційні моделі повинні відображати кореляційні зв'язки між особою злочинця та способом його дій¹. Розроблені на базі їх дослідження програми міститимуть відповідні алгоритми й типові рекомендації та пропонуватимуть слідчому найбільш ефективні прийоми управління типовими формами поведінки осіб під час провадження окремих слідчих дій, а отже, і типовими ситуаціями окремих слідчих дій саме з урахуванням особливостей психології злочинця. Використовуючи їх, слідчий може планувати найбільш ефективні засоби управління поведінкою злочинця, а відтак, і ситуацією слідчої дії. Ось чому дослідження та розроблення типових інформаційних моделей поведінки злочинця є необхідною умовою для побудови програм провадження окремих слідчих дій як орієнтиру їх планування. При цьому розробки в даному напрямку вимагають виділення як найбільш різноманітних типових моделей злочинної поведінки.

Постановлення питання про дослідження типових інформаційних моделей поведінки злочинця як підґрунтя планування й програмування провадження окремих слідчих дій потребує з'ясування їх поняття, структури та етапів побудови.

Серед криміналістичних методів пізнання моделювання посідає одне з провідних місць. У філософській літературі цей метод визначають як процес побудови моделей, тобто розумово уявлених або матеріально реалізованих систем, які, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатні замінити його таким чином, що їх вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт². При цьому моделювання передбачає спрощення, створення спрощеної порівняно з оригіналом об'єкта моделі. Процедура спрощення передбачає змінення інформації у формі обмеження її різнобічності, якісного і кількісного впорядкування, тобто спрощення її подання³. Результатом моделювання виступає модель, котра, як слушно зазначає А. І. Уемов, являє собою систему, дослідження якої слугує засобом одержання інформації про іншу систему⁴, тобто оригінал.

У криміналістиці сформувалась так звана спеціалізована теорія моделювання, котра розглядає цей метод як такий, що полягає у створенні розумової або матеріальної моделі (що володіє необхідною для дослідження подібністю з тим оригіналом, що знаходиться у сфері кримінального судочинства), а також у наступному дослідженні цієї моделі як засобу одержання криміналістично значущої інформації, необхідної для розкриття, розслі-

¹ Див.: *Ищенко Е. П.* Алгоритмизация следственной деятельности : монография / Е. П. Ищенко, Н. Б. Водянова. — М. : Юрлитинформ, 2010. — С. 138.

² Див.: *Штофф В. А.* Моделирование и философия / В. А. Штофф. — М. ; Л. : Наука, 1966. — С. 197.

³ Див.: *Колган В. П.* Моделирование как метод познания у криминальному судочинстві / В. П. Колган // Університетські наукові записки. — 2008. — № 2. — С. 215.

⁴ Див.: *Уемов А. И.* Логические основы метода моделирование / А. И. Уемов. — М. : Мысль, 1971. — С. 48.

дування та попередження злочину. Під використовуваною в криміналістиці моделлю розуміють штучно створену матеріальну або ідеальну систему, що відтворює й заміняє досліджувану кримінальну подію, окремі ситуації та обставини її вчинення, а також ситуації й обставини її розслідування таким чином, що її дослідження дають змогу одержати інформацію про оригінал, необхідну для успішного вирішення практичних, наукових і дидактичних криміналістичних завдань¹.

Моделювання традиційно поділяють на два основні види: матеріальне (предметне) та розумове (ідеальне). Однак упровадження в криміналістику логіко-математичних, кібернетичних методів, комп'ютерної техніки призвело до розширення класифікації використовуваних моделей. Так, на сьогодні залежно від засобів побудови виділяють також логіко-математичне, кібернетичне та інформаційно-комп'ютерне моделювання.

Що стосується типової інформаційної моделі поведінки злочинця, то вона являє собою штучно створену інформаційну ідеальну систему, що відтворює й заміняє систему закономірностей поведінки злочинця до, під час і після вчинення злочину таким чином, що її дослідження дозволить одержати інформацію про оригінал, необхідну для успішної побудови програм провадження слідчих дій, визначення та вирішення їх завдань.

Поведінка злочинця становить складну функціональну, динамічну систему, що складається з обмеженої множинності взаємодіючих систем, елементів (суб'єкт, мотив, мета, об'єкт, спосіб і наслідки поведінки)². Її типова модель має відтворювати елементи цієї системи, що й впливає на специфіку її структури. У такому разі інформацію про елементи системи поведінки злочинця можна розміщати за блоками, де кожен окремий блок відтворюватиме відповідний елемент системи.

Побудова типової інформаційної моделі поведінки злочинця як процес проходить у декілька етапів.

1. Постановлення проблеми, визначення завдань моделювання поведінки злочинця.

2. Створення моделі, що передбачає:

- а) збирання й зосередження інформації про об'єкт моделювання;
- б) типізацію цієї інформації, яка завжди вимагає «усереднювання», що проводиться за допомогою відвернення від частковостей, висунення на перший план ознак групового характеру;
- в) структурування одержаної типової інформації, розміщення її за блоками.

Отже, розроблення програм провадження окремих слідчих дій і їх адаптація до слідчої практики, що надає можливість їх використання як основи для планування слідчих дій, передбачають необхідність виокремлення та вивчення різноманітних типових моделей поведінки злочинців, у тому числі під час провадження окремих слідчих дій.

¹ Див.: Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике : учеб. пособие / Т. С. Волчецкая. — Калининград : Изд-во Калинингр. ун-та, 1997. — С. 12.

² Див. : Лаврухин С. В. Понятие и виды поведения преступника. — С. 173.

**ТИПОВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ
ПРЕСТУПНИКА КАК ОСНОВА ПЛАНИРОВАНИЯ
И ПРОГРАММИРОВАНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ**

Хань А. А.

Рассмотрены проблемы изучения типовых информационных моделей поведения преступника как основы для построения программ производства отдельных следственных действий и их планирования.

Ключевые слова: поведение преступника, типовая информационная модель, моделирование, планирование следственных действий.

**TYPICAL INFORMATION MODELS OF THE CRIMINAL'S
BEHAVIOR AS THE BASIS FOR PLANNING
AND PROGRAMMING INVESTIGATIVE ACTIONS**

Khan O. O.

The article deals with the issues of studying typical information models of the criminal's behavior as the basis for developing programs of certain investigative actions and their planning.

Keywords: the criminal's behavior, typical information model, modeling, planning of investigative actions.

УДК 343.98:343.575

Ю. М. Ігнатенко, аспірант Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ
І ЙОГО МІСЦЕ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ**

Досліджено предмет злочинного посягання у сфері незаконного обігу наркотиків. Звернено увагу на появу нових видів наркотичних засобів, а також на роль мережі Інтернет у їх поширенні.

Ключові слова: предмет злочинного посягання, наркотичні засоби, наркотики, мережа Інтернет, аудіонаркотик.

Незаконний обіг наркотичних засобів давно вийшов за національні межі якоїсь окремої країни, набув транснаціонального, глобального, організованого характеру та серйозно загрожує генофонду людства. Це є визначальним чинником щодо актуальності й важливості дослідження цієї проблематики.

В Україні викликає занепокоєння ситуація, яка склалася у сфері незаконного обігу наркотиків. Простежується тенденція до збільшення кількості осіб, які незаконно вживають ті чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини, і як наслідок зростання їх кількості та різновидів. Наприклад, у 1958 р. в наркологічних установах України було зареєстровано всього